

DEMOKRAT PARTİ İKTİDÂRI

1950-1960

Demokratlar ve Halkçılar

1950-1954

Cemil Koçak

GİRİŞ

TÂRİHYAZIMINDA DEMOKRAT PARTİ İKTİDÂRI

Demokrat Parti (DP)'nin muhalefet yıllarını uzun ve ayrıntılı bir şekilde yazmış ve altı cildlik bir seri hâlinde yayınlamıştım.¹ DP'nin iktidar yıllarından çok muhalefet dönemini ele alan yayınlar ağırlıktadır.² 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra 'Demokratların âkıbeti' konusunda gerçekten de çok sayıda yayın yapılmıştır. Bunun asıl nedeni ise, 27 Mayıs 1960 darbesiyle olsun, Yassıada yargılamalarıyla olsun ve nihâyet idamlarla olsun 'hesaplaşma'nın ve DP ile Adnan Menderes'i savunmanın bu odak noktasından hareket edilerek ele alınmasıdır. Bir bakıma; DP târihinin hayli aşığılanmış bir tasvirine karşı 27 Mayıs'ın hayli aşığılanmış bir tasviri ile yanıtın ibârettir bütün bu literatür... Kütüphâne raflarının büyük kısmını da bu literatür kapsamaktadır zâten...

İlginç olan husus ise, DP'nin iktidar yıllarına yönelik araştırma ve yayınların ihmâl edilmiş olmasıdır.³ DP iktidârını ele alan yayınların büyük kısmı da, DP târihinin son fotoğraf karelerini, özellikle de 1957 seçimi sonrasını ve daha da spesifik olarak 1958-1960 dönemini ele almayı tercih etmiştir.

Bu noktada; öncelikle, bir başka çalışmamda⁴ da yaptığım gibi, târihyazımında DP iktidârına bir göz atmalıyız...

DP iktidârına ilişkin târihyazımı, beklenebileceği gibi, 27 Mayıs 1960 darbesinden hayli sonra; 27 Mayıs darbesinin, Yassıada yargılamalarının ve nihâyet idamların gölgesi altında şekillendi. O zamâna kadar ne Adnan Menderes, ne de DP için ele almaya

1 Cemil Koçak, *İkinci Parti, İktidar ve Demokratlar, Rejim Krizi, Dönüşüm, Uzlaşma, CHP İktidârının Sonu, (Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950)*, (6 cild), İletişim Yayınları, İstanbul (2010-2017).

2 Çok geniş bir kaynakça için bkz. Cemil Koçak, *CHP İktidârının Sonu*, s. 511-544.

3 Bu vesileyle bu alandaki pek çok yayımı değerlendirmeye çalışacağım...

Yaklaşık otuz yıl kadar önce, 1980'li yılların daha ortalarına gelmemişken; DP ile ilgili ilk 'adım'ımı atmış ve 1945-1950 dönemini, yâni muhalefet yıllarını araştırmaya ve yazmaya başlamıştım. Yaklaşık çeyrek yüzyıl önce, *Tarih ve Toplum* dergisinin bir sayısında DP dosyasını hazırlamış olmamı da buna eklemeliyim. Bkz. *Tarih ve Toplum*, Sayı: 53, (Mayıs 1988).

4 Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 23-169.

değer bir literatürden söz edilemez. 27 Mayıs sonrasında ise, uzun süre bu konu zâten bir ‘tabu’ idi. Bu konuda ancak Menderes’i ve DP’yi mahkûm eden yayınlara izin veriliyordu. 1960’ların siyâsî ikliminde bu konuya ‘objektif’ yaklaşabilecek bir yayın, ancak istisnâ olabilirdi.

Şimdi de 27 Mayıs sonrasında şekillenen bu târihyazımına daha yakından, kronolojik ve sistematik olarak bakalım...

Fâhir Giritlioğlu’nun *Türk Siyâsî Hayâtında Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii* adlı kapsamlı kitabı, 27 Mayıs’tan sâdece beş yıl sonra, 1965 yılında yayınlandı. Elbette, hazırlanma sürecini de dikkate alırsak, 27 Mayıs darbesinin akabinde kaleme alınmaya başlamış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz... Giritlioğlu, bu kitabının ilk cildinde DP iktidârının on yıllık dönemini 170 sayfada anlatmaktadır. Elbette, kitabın neredeyse tamamı, CHP târihine ilişkindir; fakat DP ile ilgili olarak yazar, CHP’nin 27 Mayıs öncesindeki ve sonrasındaki iddiâ ve ithamlarını olduğu gibi ortaya koymaktadır. Bu bakımdan kitap, CHP gözünden DP târihi olarak da okunabilir. Kitabın ikinci cildinin tamamı, toplam 340 sayfası, 27 Mayıs darbesinin hemen öncesine ve sonrasına ayrılmıştır. Aslında kitabın ikinci cildi, 1960’ların ilk yarısının CHP târihi olarak kaleme alınmıştır da denilebilir.⁵

Bu kitabın popüler bir eser olmadığını belirtmeliyim; fakat kendisinden sonra gelecek literatürün CHP’nin gözünden ana çizgilerini ve içeriğini tâyin etmiştir ve târihyazımı açısından bu bakımdan önemlidir.

Hemen ardından gelecek olan iki önemli eser, târihyazımında DP’yi odak noktası alan âdetâ ‘klâsik’ metinler olacaktır. Bu iki ‘klâsik’ eserin de yazarı, Şevket Süreyyâ Aydemir’dir. *İkinci Adam*⁶ 1968 yılında ve *Menderes’in Dramı?*⁷ ise, hemen ertesi yıl, 1969 yılında yayınlandı. Bu iki eser bir araya getirilecek olursa; Aydemir’in bu alanda târihyazımına damga vurduğu dahi söylenebilir. Elbette, *İkinci Adam*’ın ilk iki cildi, DP ile ilgili değildir; fakat son cild, bütünüyle DP iktidârını kapsamaktadır. Kitabın son ve küçük bir kısmı ise, 27 Mayıs darbesine ve hemen sonrasına ayrılmıştır.

Aydemir’in sözünü ettiğim ilk eseri, bir bakıma İsmet Paşa’yı, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında siyâsî atmosferi içinde, *İkinci Adam* olarak târihe kazımakla meşgûldü denilebilir. Ve elbette *Tek Adam*’ın yanında, arkasında, ama hiçbir zaman önünde olmayan bir siyâsî aktör olarak İsmet Paşa figürünü örmekteydi.⁸ ‘Klâsik’ bir CHP anlatımıyla DP târihi, Aydemir’in kalemiyle yazılmıştır da denilebilir.

5 Fâhir Giritlioğlu, *Türk Siyâsî Hayâtında Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii*, (2 cild), Aydırdız Matbaası, Ankara 1965.

6 Şevket Süreyyâ Aydemir, *İkinci Adam*, (Cild 3), Remzi Kitabevi, İstanbul 1968.

7 Şevket Süreyyâ Aydemir, *Menderes’in Dramı?*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969.

8 Bu konuda ayrıca bkz. Cemil Koçak, *İsmet İnönü ve Resmî Târih*, (*Resmî Târihte Arkeolojik Bir Kazı*), Timaş Yayınları, İstanbul 2020.

Sâdece bir yıl sonra, Aydemir, bu kez *Menderes'in Dramı?*⁹ nı yayınladı. Böylece, çok defâ *İkinci Adam* kitabında da rastlandığı gibi, âdetâ bu kitabın bir benzeri sayılabilecek, âdetâ aynadaki sûreti olarak değerlendirilebilecek bir şekilde, Adnan Menderes'i bir kişilik analizi çerçevesinde ele alarak, bir bakıma 1954 seçimi sonrasında DP târihinin de Menderes ile özdeşleşen kıvâmını yoğunlaştırdı.

Aydemir'in *Menderes'in Dramı* kitabında her nedense DP iktidârının ilk yıllarına pek az sayfa ayrılmıştır. Kitabın yarısından fazlası ise, 1957 milletvekili seçiminden sonrasına ve hattâ 1950'li yılların sonlarına ilişkindir. Menderes'i anlamaya ve anlatmaya çalışan Aydemir, psikolojik çözümlerinde Menderes'te 'içkin' olan bir "İnönü fobisi" ile okuyucusunun karşısına çıkmaktadır. Bundan başkaca bir çözümlmeye de pek rastlanmaz.

Aslında DP'de, ama özellikle de Menderes'te bir "İsmet Paşa kompleksi" olduğu yolundaki iddiâ, çok daha eski târihlidir. Şimdi de bu iddiânın kökenine bir göz atmanın vaktidir.

Şevket Süreyyâ Aydemir'in eserleriyle başlayalım... Aydemir, eserlerinde çok kez tekrarlara yer vermiştir. O kadar ki, aynı konular, neredeyse aynı cümlelerle ve hattâ aynı kelimelerle tekrar tekrar anlatılır. Ama sanırım onun özellikle Menderes'e ilişkin yazdıkları, 'psikolojik tahlil'lere ayrılmıştır. İsmet Paşa hakkında yazdığı zaman ise, onun ruhsal tepkilerinden ya da dalgalanmalarından ya da ruh tahlillerinden hiç söz etmemiş olması, bu bakımdan dikkat çekicidir. Belki de onun için İsmet Paşa "dâimâ ayakta ve yenilmez, yıpratılmaz" olduğu için⁹...

Fakat Menderes'i anlatmaya başladığı zaman, eserleri âdetâ bir 'psikolojik vak'a' analizine dönüşür; siyâsî târih olmaktan çıkmaya başlar. Bunun nedenini bilemiyoruz; fakat Aydemir'in 1960'lı yıllarda kaleme aldığı bütün eserleri, esas olarak 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından yazılmıştır. Dahası, bu literatür, 1960'ların 'aydın'ları üzerinde gerek Atatürk ve gerekse İnönü algısında ve yakın dönemin siyâsî analiz ve saptamalarında âdetâ bir 'şakül' işlevi görmüştür. Aydemir'in yazdıkları ile mütenâsip olmayan bir Atatürk ya da İnönü anlatımı âdetâ dışlanmış ve bu eserler, 'gerçek' Atatürkçülüğün el kitapları olarak benimsenmiştir. Dolayısıyla da, DP ve Menderes algısı ve analizi de, Aydemir'in kaleminden klâsikleşmiştir.

Özellikle de *Menderes'in Dramı*, buna çok güzel bir misâldir. Aydemir, bu eserinde Menderes'i siyâsetin anaforsları içinde resmetmektense, onu ruhsal âleminin zigzagları içinde betimlemeyi tercih etmiştir. Bütün anlatımı, âdetâ Menderes'in ruh kabarmaları ve alçalmaları üzerine binâ etmiş gibidir. Bu anlatım tarzı, ister istemez, İsmet Paşa'yı bir kurmay subay titizliği içinde, her zaman soğukkanlı, hiç sinirlenmez, kızmaz, hesapsız

9 Aydemir, *İkinci Adam*, (Cild: 3), s. 7.

bir iş yapmaz, hattâ yanlış yapmaz kategorisine alırken; Menderes'i de, tam aksine, duygularıyla davranan ve bu bakımdan da öngörülemez bir şahsiyet hâline getirir.¹⁰

Aslında bu anlatım tarzını belki ondan kısa bir süre önce Metin Toker'in tefrikasında da bulmak mümkündür. O da, daha sonra kitap hâline getirdiği anılarında, 'İsmet Paşa' figürünü her türlü duygusal dünyânın dışında anlatır. İsmet Paşa, duygularından tamâmen arınmış bir mantık adamıdır; dahası âdetâ yalnızca matematik formülleriyle dolu bir dünyânın soğukkanlı lideridir. Aydemir gibi, Toker de, Menderes'i kendi duygu dünyâsında anlatmayı tercih etmiştir. Kimin kimden etkilenmiş olduğunu kesin olarak belirlemek de zordur doğrusu...

Elbette, Menderes hakkındaki bu klişe görüş, CHP taraftarlarının anlatımından ibârettir. Tam aksini savunan DP'li yazarların aksi görüşüne rağmen, Menderes'i benzer yönüyle tanıtan ve bunu öne çıkaran DP'li ünlü isimlere de kulak verilmelidir. Meselâ, Celâl Bayar, Menderes'i aslâ duygusal bir açıdan anlatmaz. Bu, belki de onun karakterine daha yatkın bir tutumdur.

Fakat Mükerrer Sarol böyle değildir. Onun anıları, Menderes'in duygusal tepkilerini güzel anlatır. Sinirlidir; sabırsızdır; öfkelidir; etki altında kalır; gözünün hiçbir şeyi ve kimseyi görmediği zamanlar vardır; gelgitlidir... Politikada bu tabiat, çok kez bir handikap oluşturur ve sahne önünde dikkat çekici bir şekilde görünür. Sarol, Menderes'e çok yakın bir isim olarak, onun ruhsal tepkilerini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Fakat onun asıl anlattığı, politika ve politikacıdır.¹¹

Yine Samet Ağaoğlu, eserlerinde, Menderes'in bu yönünü çok açık bir dille anlatır. Ona göre; Menderes'in bâriz vasfı, İnönü'nün aksine, "seven ve kin tutmayan kalp" sâhibi olmasıdır. Ona göre; "en kuvvetli yanı mantığı"dır.¹² Yine de Ağaoğlu, Menderes'i on yıl boyunca aynı özelliklerle tanımlamanın yanlışlığına da işaret etmekten çekinmemektedir: "Menderes'in kişiliğinde Başvekilliği sürecince değişiklikler olmadı değil... 1954'e kadar başka idi. 1954 seçimleri bittiği gün, yeni bir devri başladı. 1957'de bir bakıma yine ayrı bir insandı. Ama ruh ve aklının ana renkleri değişmeden!"¹³

CHP anlatımını öne çıkaran literatürün bir özelliği de, Menderes'i duygusal bir şahsiyet olarak tanıtırken; Celâl Bayar hakkında tam aksi görüşün ortaya konulmuş olmasıdır. Gerek CHP ve gerekse DP gözünden onu anlatanların ortaklığı göze çarpar hemen... "Bayar'ın politika ve devlet adamı olarak başarılarının en kuvvetli dayanağı, soğukkanlılığı ve kuvvetli bir irâdenin sâhibi olmasıdır" şeklinde yazan Samet Ağaoğlu, şunları da eklemektedir: "Bayar'ın politika ve devlet adamlığı niteliğinin bir özelliği de, hareketlerinde muvâzeneli olmasıdır. (...) Bayar, dinlemesini, neler söylenmemesi

10 Aydemir, *Menderes'in Dramı*.

11 Mükerrer Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, (Cild: 1), Kervan Yayınları, İstanbul 1983.

12 Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, s. 31-115.

13 Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, s. 103.

gerektiğini, yerinde susmasını, yerinde konuşmasını bilen bir insandır. (...) Bayar'ın bir devlet adamı olarak en önemli özelliklerinden biri, rûhunda şu ve bu sebeple doğmuş kompleksleri, en olumlu bir yöne çevirebilmesidir. İnönü ile arasındaki en büyük farklardan biri de budur.”¹⁴

Ağaoğlu'nun belki hayli övücü bulunabilecek olan bu saptamalarını, DP'nin önde gelen başkaca isimlerinin yazdıklarıyla da karşılaştırmak mümkündür. Dahası, Metin Toker ile Şevket Süreyyâ Aydemir de, Bayar hakkındaki olumsuz değerlendirmelerinde bu alanda bir iddiâda bulunmaktan kaçınırlar. Ezcümle, tâbiri câize, hemen herkesin gözünde, Menderes heyecanlı, Bayar ise, 'oturaklı'dır.

Yeniden Metin Toker'e geri dönecek olursak; Toker, "DP büyüklerini"nin "İsmet Paşa kompleksi"nden söz etmektedir. İsmet Paşa'ya danışılmamasının nedenini de buna bağlamaktadır.¹⁵

Siyâsî târihimizin çatışmalarını 'psikolojik faktörler'le izâh etme çabaları; elbette tamâmen göz ardı edilmemelidir. Hattâ 'ruh dünyâları', bize pek çok kez olup bitenlerin anahtar formüllerini de sunabilir. Ama yine de bu konuyu bir anlamda tadında bırakmak gerekir. Çünkü, bütün yakın târimizin çatışmalarını 'psikolojik' bir analize tâbi tutarak açıklama eğiliminden de uzak kalmak gerektiği kanısındayım... Siyâsetin çelik soğukluğu; politikanın ve politikacıların karar süreçlerinde, en az bunun kadar etkili olmuştur ve olmaya da devâm edecektir! Kanımca; 'rûh'u da şekillendiren bizzat gerçekliğin kendisidir de ondan...

Aydemir'in eserlerine daha yakından bakacak olursak eğer; bu eserlerin bu döneme ilişkin yazılmış ilk önemli metinler olduğunu söylemeliyiz önce... Aydemir'in kendi hayat ve siyâset tecrübesinin de bu eserlerde yeri vardır. O dönemin içinde bulunmuş kişilerle olan yakınlıkları, onların esintileri de, bu eserlerde iz bırakmıştır. Ne var ki, çok uzun ve çok yazmak, ister istemez, yazarı çok sayıda tekrâra sürüklemiştir. Onun eserlerinde bu tekrarlar zaman zaman yoğunlaşır. Bir konuya adım atacakken, onu erken bulup, sonraya bırakmak, sık görülür.

Fazlasıyla edebî bir üslûbu yeğ tutar yazar... Sıfatlar, benzetmeler, öznellikler, ruh hâlleri ve çözümlemeleri, bütün metinlerinin ortak yönüdür âdetâ... Aydemir, döneme ve târihi kişiliklere uzaktan, mesâfeli ve soğukkanlı bakmak için gayret etmektedir; ne var ki, bunu başarabildiği de söylenemez. Bunun nedeni basittir: Aydemir'in üzerindeki ağır târihsel siyâsî yükler ve angajmanlar, onun kalemine ister istemez istikâmet verir. Bir miktar dengelenme içine girdiğinde dahi, nihâî tahlilde, o "inkılâb"ın tarafını tutar. İnkılâptan anladığı da, bütünüyle Atatürk ile büyük ölçüde ya da kısmen İnönü'dür. Bu noktada bütün eleştirileri, mesâfeli tutumu, denge kurma çabaları, bir anda tuzla

14 Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru*, s. 139-140.

15 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973): DP'nin Altın Yılları (1950-1954)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s. 88.

buz olur. Kuvvetli ölçüde CHP'lidir Aydemir ve hep de öyle kalmıştır. O dönemin neredeyse bütün “aydınları” gibi...

Bir zamanlar CHP iktidârına muhalefet etmiş olsalar dahi; neredeyse bir bütün olarak “aydınlık”, savunma refleksi içinde, 1950'li yılların özellikle ikinci yarısından itibaren CHP'yle yakınlaşırlar. En uzakta olanlar dahi, DP iktidârı karşısında, eninde sonunda yeniden ‘yuva’ya dönerler!

Sözün kısası; aslında “aydınlık”ın iktidardan ayrılma duygusu, travması, farkındalığı, dönüp dolaşıp, 14 Mayıs 1950 milletvekili genel seçimine bağlanır. Bir anlamda “aydınlık”ın kimsesiz kaldığı, savrulduğu, dayanak noktasını yitirdiği, temelini kaybettiği, öksüzlüğünü hissettiği târihin başlangıcıdır bu... O zamâna kadar eleştirdiklerini de bir anlamda geri almaya karar verdikleri târihtir bu... Belki de “eldeki bulgur”dan olma duygusunun yarattığı bir sonuçtur bu... DP iktidârının ilerleyen dönemlerinde gittikçe kuvvetlenen bir histen bahsediyoruz...

Bu duygu o kadar kuvvetlidir ki; âdetâ “aydın” nesillerini yatay ve dikey olarak kesmiştir. 1950'den 2020'ye kadar geçen yetmiş yılın “aydın” öyküsünün, eğer Aydemir'in kaleminden devâm edersek, “rûhî” analizi bundan ibâettir işte... “Aydınlık”ın rûhu, 14 Mayıs'la birlikte soğumuştur ve bir daha nâdiren ısındı. Kısa ve geçici sürelerle ancak...

Elbette, gerek Giritlioğlu'nun ve gerekse Aydemir'in târihyazımını şekillendiren ve temellendiren çok önemli bir katkısından söz etmemek, büyük bir eksiklik olacağı gibi; bu eksendeki târihyazımının şekillenme sürecinin de anlaşılmasına neden olur.¹⁶

Sanırım DP iktidârının CHP açısından ilk bütünsel ve ayrıntılı öyküsünü Metin Toker, öncelikle ünlü *Akis* dergisinde tefrika etti ve ardından hayli popüler bir eser serisi hâlinde de yayınladı: *İsmet Paşa'yla 10 Yıl*¹⁷... *Akis*, zâten çok satan ve çok okunan popüler bir dergiydi; hele 27 Mayıs öncesinde ve hemen sonrasında dönemin en etkili siyâsi dergilerinden biriydi-eğer birincisi değilse...

Bu nedenle, 1966 yılında yayınına başlanan ve son cildi de 1969 yılında çıkan seri, hayli popüler oldu tabiatıyla... Serinin ilk iki cildi, 1966 yılında yayınlanmıştı ve DP iktidârının târihyazımını da şekillendirmiş ve çerçevele(nder)miş oldu. Bu seri, CHP açısından DP'nin iktidar târihi olarak târihyazımındaki 'klâsik' yerini alırken; aradan geçen bunca yıldan sonra dahi, CHP'nin gözünden dönemi ele alan ana metindir. Bu bakımdan da DP'nin iktidar dönemine ilişkin literatüre bu eserle başlamak en doğrusudur.

16 Bu konuya “Sonuç” kısmında yeniden geri döneceğim...

17 Metin Toker, *İsmet Paşa'yla 10 Yıl, (1954-1964)*, (4 cild), Akis Yayınları, Ajans-Türk Matbaası, [Ankara], 1966-1969. Bu serinin aradan geçen neredeyse yirmi yıldan sonra yeniden basılması da, ne ölçüde etkili olabildiğini göstermektedir kanımca... Bkz. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*, (4 cild), Bilgi Yayınevi, Ankara 1991-1993.

Toker, bu serinin yayınlanmasından yıllar sonra bu kez de DP'nin muhalefet devrini ele almıştır: *Tek Partiden Çok Partiye...18* Bu kitap, dönemi en iyi tasvir eden kitaplardan biridir-eğer en iyisi değilse... Diğer yandan, epey aradan sonra, son kitabının üzerinden yirmi yıl geçtikten sonradır ki, Toker, bu kez, serinin ele aldığı dönemin gerisine göz atarak, daha önce değinme fırsatı bulamadığı bir devri, DP'nin ilk iktidar dönemini ele alacaktır: *DP'nin Altın Yılları (1950-1954)*¹⁹... Bu kitap, bu cildde ele aldığım araştırmamın bütününe karşılık gelmektedir. Her ne kadar aradan geçen kırk yıldan sonra yazılmış olsa da, Toker'in DP'ye yaklaşımının ne ölçüde değiştiğini ya da değişmediğini göstermesi açısından da ele alınmayı gerektirir.

Kanımcı Toker, kitabına bu ismi verirken, hayli geleneksel bir yaklaşımı tercih etmiştir. Bu yaklaşım, esas olarak, DP iktidârını üç safhada ele alır: 'Yükseliş, Durgunluk ve Çöküş' olmak üzere... Bir bakıma; târihyazımında DP iktidârının âdetâ betonlaşmış bir ifâdesinden ibârettir, bu yaklaşım tarzı... O kadar ki, Samet Ağaoğlu dahi kitabının adında 'yükseliş' kelimesini kullanmayı uygun görmüştür!²⁰

Fakat bu, kanımcı fazlaca genelgeçer bir yaklaşımın ürünüdür sâdece... Toker, kitabının içeriğine de fazla uygun düşmeyecek bu başlığı seçerken tam olarak ne düşündü bilinemez... En azından kitabının içeriğine uygun bir başlık seçememiş olduğu söylenebilir. Çünkü, *Tek Partiden Çok Partiye* kitabının aksine; bu kez DP'ye yönelik sempatisini tamâmen kaybetmiştir denilebilir. Aradan geçen kırk yıldan sonra bu tutum doğal telâkki edilmelidir. Toker'in DP iktidârı târihinin bu devresine niçin "altın yıllar" demek zorunda kaldığı ise, bilinemez...

Dahası, bu kitabımda DP iktidârının bir "altın devri"nden söz edilip edilemeyeceğini de sorgulayacağım. Böylece, târihyazımında DP iktidârının işgâl ettiği ana yürüngeyi de sorgulamış olacağım. DP iktidârının kısaca üç merhaleden ibâret olduğunu ve iktidârının üç ayrı döneme ayrılabilceğini ortaya koyan bütün metinlerin sorgulanması gerektiği kanısındayım çünkü... Bütün bu metinlerin benim katlamadığım ortak noktası, hepsinin birden *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküşü*²¹ tarzı bir târihyazımının yürüngesine bağlı kalmasıdır.

Ben bu seride daha farklı bir yaklaşım sunacağım: DP iktidârının başından sonuna kadar her dönem için belirgin bir format içinde kalmadığını; zâten buna imkânın da olmadığını ileri süreceğim...

Toker'in son kitabının, diğerleriyle kıyaslandığında, üslûbunun pek de gösterişli ve etkili olmadığını da belirtmeliyim; bundan kasdım, geçmişe yaklaşımı değildir kesinlikle; sâdece anlatımı ve tarzı, aynı ölçüde vurucu değildir sâdece, o kadar...

18 Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970.

19 Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973): DP'nin Altın Yılları (1950-1954)*.

20 Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul 1972.

21 Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküşü Târîhi*, (3 cild), (Çeviren: Âsım Baltacıgil), BFS Yayınları, İstanbul 1988.

Yine 1960'lı yılların sonlarında basılmış, muhtemelen bu yayınlara yanıt niteliğinde ve zamânında hayli popüler de olmuş bir kitaptan söz etmenin sırasıdır artık... Aslında 1971 yılında yayınlanmış, ama daha önce 1969 yılında *Son Havâdis* gazetesinde tefrika edilmiş olan Orhan Cemâl Fersoy'un *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*²² kitabını hatırlamalıyız...

Fersoy'un kitabı, Menderes'in ve DP'nin 27 Mayıs sonrasındaki târihyazımında ortaya çıkan aşığılanmasına karşı basit bir siyâsal tepkiden ibârettir denilebilir. Ayrıca, bu kitabın bir başka ilginç özelliği daha vardır ki; bu da, DP'nin iktidar yıllarına âid neredeyse hiçbir şeyden söz edilmemesidir! Büyük boy ve 600 sayfayı aşkın kitabın DP'nin iktidar yıllarına ayırdığı kısım, sâdece 40 sayfa kadardır ve o da, bir hayli karışık şekilde istiflenmiştir. Bu bölümü okuyanlar, DP târihinin iktidar yıllarına âid neredeyse hiçbir bilgiyle karşılaşamazlar.

DP târihi ile ilgili ilk akademik araştırma, 27 Mayıs 1960 darbesinin onuncu yıldönümünde, 1970 yılında Cem Eroğul tarafından yayınlandı: *Demokrat Parti (Târîhi ve İdeolojisi)*...²³ Bu araştırma, bir bakıma '68 sonrası Siyâsal Bilgiler Fakültesi'nin DP târihine bakışını özetliyor gibidir. Araştırma, aslında ikiye ayrılmıştır; bir yönüyle dönemin siyâsî târihini ele almaktadır; diğer yönüyle ise, DP'nin Marksist bir yöntemle sınıfsal analizini yapmaya çalışmaktadır. Bu noktada bu analiz, iktidârın ekonomi politikasının tercih ve önceliklerine dayanmıştır. Belirtmeliyim ki, Eroğul'un çalışması, son yıllara kadar dönemi bütünsel olarak ele almaya kalkışmış yegâne araştırma olarak kalmıştır.

Elbette bilinemez; fakat bu araştırmanın Samet Ağaoğlu'nun *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru*²⁴ adlı kitabını bir an önce yazmaya ve yayınlamaya teşvik edip etmediği, sorulmaya değer bir sorudur. Çünkü, Ağaoğlu'nun kitabı da, yalnızca iki yıl sonra, 1972 yılının sonunda yayınlanmıştır. Ağaoğlu'nun DP târihini eski bir DP yöneticisi olarak ele alarak incelemesi; onun bu kitabının, bir bakıma târih incelemesi, bir bakıma anıları, bir bakıma belge sunumu ve bir bakıma da siyâsî ve târihî bir analiz olarak tanımlanmasına imkân verir sanırım...

Ağaoğlu, aradan geçen on beş yıldan sonra, partisini ve iktidârını eleştirel bir gözle yansıtmayı tercih etmiştir. Bu eser, DP'nin eli kalem tutan en yetenekli figürünün gözünden geçmişe bir yolculukla sınırlı değildir; o zamâna kadar yazılmış olan öykünün güçlü bir siyâsî ve târihî analizine dayanan karşı sesi olarak kabûl edilebilir. Okuyucular,

22 Orhan Cemâl Fersoy, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Mayataş Yayınları, İstanbul 1971.

23 Cem Eroğul, *Demokrat Parti (Târîhi ve İdeolojisi)*, SBF Yayınları, Ankara 1970. Eroğul, bir başka derleme kitapta da aynı dönemi ele almıştır. Bkz. Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-[19]71", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Derleyenler: Irvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul 1990, s. 112-158.

24 Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru*.

Ağaoğlu'nun analizlerini ciddiye aldığımı, kitabımın başında zikrettiğim değerlendirmesinden de anlamış olmalıdırlar.

Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren muhtemelen en çok okunan kitaplardan biri olan -eğer birinci değilse!- İsmâil Cem'in *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Târîhi*²⁵ eserinde de; DP iktidârına, kitabın genel hacmine oranla, az yer verilmiş olduğu görülmektedir.

Stefanos Yerasimos'un doktora tezi olan *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*²⁶ ise, uzun bir seri olup, DP iktidârına da çok büyük ölçüde ekonomik gelişmeler ve sonuçları açısından yaklaşmaktadır. Yine de bu geniş eserde DP iktidârının hiç olmazsa sosyo-ekonomik temelleri ve girişimleri mercek altına alınmıştır.

Her iki eserin de meseleye az gelişmişlik, sömürgecilik ve emperyalizm sorunsalından yaklaşması, dönemin temel paradigmasıyla uyumludur. Bunun sonucunda bu eserler, döneme daha ziyâde sosyo-ekonomik gelişmeler açısından yaklaşırlar ve dönemin sınıfsal analizine yer vermeye çalışırlar ki, yine yayınlandıkları dönemin Marksist yaklaşımına yakın bir tutumdur bu...

Emre Kongar'ın aynı yıl yayınlanan ve dönemin etkili kitaplarından biri olan *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*²⁷ ise, DP iktidârına sâdece beş sayfa kadar yer ayırmıştır.

Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler*²⁸ adlı yaklaşık 500 sayfalık kitabında; CHP'nin 1950 sonrasındaki on yıllık muhalefet dönemine ancak 30 sayfa kadar yer ayırmıştır. Yâni, DP iktidârının CHP gözünden tasvirine dahi yer vermemiştir.

Feroz Ahmad'ın İngilizce baskısı 1977 yılında yayınlanan ve ancak 1994 yılında Türkçe çevirisi çıkan kitabı *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*²⁹ de Menderes döneminin ilk kısmına ayrılan yer, kitabın genel hacmi ile pek de doğru orantılı olma-

25 İsmâil Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Târîhi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1970. Bu kitabın günümüze kadar onlarca baskı yapması da, kitabın etki gücünü ortaya koymaktadır sanırım...

Okuyucular, hiç kuşkusuz, yakın dönem Türkiye târihi alanında muhtemelen en çok okunan kitap olan Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)* (2 cild), (Bilgi Yayınevi, Ankara 1968) adlı eserine burada niçin yer vermediğimi de sorabilirler. Basitçe yazmam gerekirse; yakın dönem târihyazımı üzerinde en çok etkili olan bu eser, DP iktidârına benzer bir paradigma üzerinden değinmiştir de ondan... Avcıoğlu, bu eserde doğrudan doğruya DP iktidârını hiç ele almamaktadır da ondan...

26 Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, (Birinci Dünya Savaşı'ndan 1971'e), (Çeviri: Bâbü Kuzucu), (Cild: 3), Gözlem Yayınları, İstanbul 1976. Bu kitabın da yakın zamanlara kadar yeniden basılması, kapsamına rağmen, hâlâ etkili olduğunu göstermektedir.

27 Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1976.

28 Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976.

29 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çeviri: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1994.

mıştır. Bu döneme yirmi sayfa dahi ayrılmamış olması, dikkat çekici bir husustur elbette... Ahmad'ın bu döneme ilişkin genel yaklaşımı da hayli betimsel düzeydedir.

1960'lı yılların siyâsî atmosferinde yayınlanmış dört İngilizce kitap da, dikkat çekicidir ve yazıldıkları dönemin bütün özelliklerini içerir: Nûri Eren tarafından yazılmış *Turkey: Today and Tomorrow (An Experiment in Westernization)*,³⁰ döneme ilişkin hiçbir gelişmeden söz etmemektedir. Kitap, bütünüyle geri kalmış bir ülkenin 'Batılılaşma' sürecine ayrılmıştır ki, dönemin hâkim paradigmasına gâyet uygun düşmektedir. Yine aynı dönemde yayınlanan bir başka kitap da, C. H. Dodd tarafından kaleme alınmıştır: *Politics and Government in Turkey...*³¹ Kitap, araştırmamda ele aldığım dönemi hayli kısa geçiştirmektedir. Yine bu sırada yayınlanmış, zamânında hayli de etkili olmuş bir başka çalışma yine İngilizcedir ve aslâ Türkçeye tercüme edilmemiştir: *Political Modernization in Japan and Turkey...*³² Japon modeli ile Türkiye modelinin karşılaştırıldığı bu araştırmada da DP dönemine ancak parmak ucuyla dokunulmuştur.

Yine bu sırada kaleme alınmış Türkiye'de ama İngilizce yayınlanmış bir kitap da İsmet Giritli'ye âiddir: *Fifty Years of Turkish Political Development (1919-1969)*³³... Giritli'nin kitabında DP iktidârına nisbeten daha geniş ölçüde yer verilmektedir; fakat on yıllık dönem için ayrılan sayfa sayısı, yine de yirmi kadardır. Hele 1950-1954 dönemine yalnızca bir iki sayfa ayrılmıştır.

Diplomat Fâruk Loğoğlu tarafından 1970 yılına doğru yazılmış *İsmet İnönü and the Political Modernization of Turkey (1945-1965)*³⁴ adını taşıyan bir doktora tezinde ise, Türkiye'nin politik modernizasyonunun ana figürü olarak İsmet İnönü ele alınmıştır. Özellikle 1950 sonrasının incelendiği kısımda yazar, bu dönemi İnönü ve CHP açısından ele almayı tercih etmiş ve iktidar-muhalefet dengesinde iktidârı ancak muhalefetin gözünden aksettirmiştir. Yazarın genel bakış açısının 27 Mayıs 1960 öncesi ve sonrası CHP tezlerinden geniş ölçüde etkilenmiş olduğu açıktır.

Bu araştırmamda ele aldığım döneme kısaca değinen başkaca yayınlar da vardır: Bu duruma Kemâl Karpat'ın *Kısa Türkiye Târîhi (1800-2012)*³⁵ kitabında da rastlıyoruz...

30 Nûri Eren, *Turkey: Today and Tomorrow (An Experiment in Westernization)*, Pall Mall Press, London and Dunmow 1963.

31 C. H. Dodd, *Politics and Government in Turkey*, Manchester University Press, 1969.

32 *Political Modernization in Japan and Turkey*, (Editörler: Robert E. Ward and Dankwart A. Rustow), Princeton University Press, Princeton New Jersey 1964.

33 İsmet Giritli, *Fifty Years of Turkish Political Development (1919-1969)*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1969.

34 Fâruk Loğoğlu, *İsmet İnönü and the Political Modernization of Turkey (1945-1965)*, Princeton University, 1971. Yazarın bu tezinden hareketle yine İngilizce olarak kaleme aldığı, yayın târihi muhtemelen 1997 yılı olan bir başka eseri daha bulunmaktadır ki, içerik itibâriyle benzerdir. Bkz. Fâruk Loğoğlu, *İsmet İnönü and the Making of Modern Turkey*, İnönü Foundation (İnönü Vakfı), Ankara [1997].

35 Kemâl Karpat, *Kısa Türkiye Târîhi (1800-2012)*, (Yayına Hazırlayan: Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Karpat da, DP iktidârına kitabında yalnızca birkaç sayfa ayırabilmiştir. Karpat'ın 1950'li yılların ortalarında yazılmış ve 1959 yılında İngilizce olarak yayınlanarak, sonradan Türkçeye de çevrilmiş ve o zamâna kadar Türkiye'nin yakın siyâsî târihi konusunda yazılmış en iyi eser olduğunu düşündüğüm *Türk Demokrasi Târihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*³⁶ ise, maalesef dönemi ele almayı imkânsız kılacak kadar erken bir çalışmadır. Yine maalesef 1960'lı yılların ikinci yarısındaki siyâsal atmosfer ve 1970'li yılların siyâset dünyâsında bu eserin önemi ve katkısı pek anlaşılammıştır-hiç anlaşılammıştır dememek için böyle yazdım! Sol dünyâda târihe bakışta 'Marksist analizler'in hâkim olduğu bu süre zarfında Karpat'ın yazdıkları ilgi uyandıramamıştır.

Ali Gevgili'nin kitabı *Yükseliş ve Düşüş (1945-1973)*³⁷ bu araştırmamda ele aldığım dönemi yalnızca birkaç sayfa ile âdetâ geçitirir; dikkatini ise, daha ziyâde uluslararası ilişkilerde görülen değişime ve Türkiye'nin dış politikasına verir.

Hayli popüler olmuş olan *Türkiye Târihi: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*³⁸ cildinde de Mete Tunçay'ın kaleme aldığı DP iktidârı dönemi hayli kısa tutulmuştur. Benzer ve yakın bir zamanda Almanca yayınlanmış ve sonra Türkçeye de çevrilmiş bir kuşbakışı kitap da, konumuz açısından benzer bir eksikliği içermektedir; DP iktidârına sâdece üç sayfa kadar yer ayrılmıştır.³⁹

Kısa süre önce yayınlanmış bir başka yakın dönem Türkiye târihi kitaplarından birinde de yine DP iktidârı dönemi beş altı sayfa ile anlatılmıştır.⁴⁰ Çok daha geniş kapsamlı ve on beş yıl önce İngilizce yayınlanıp da, yakın zamanda Türkçeye aktarılmış bir başka kitapta ise, DP iktidârına âdetâ şöyle bir değinilmiştir.⁴¹ Tıpkı Hamit Bozarslan'ın *Türkiye Târihi (İmparatorluktan Günümüze)*⁴² kitabında olduğu gibi... Bu genel bakışa sâhip kitapta da DP iktidârına yalnızca birkaç sayfa yer verilmiştir. Carter V. Findley de, hayli yakın bir zaman önce yayınlanan *Modern Türkiye Târihi (İslâm, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007)*⁴³ kitabında DP iktidârı için ancak beş sayfalık bir yer ayırabilmiştir. Yakın dönem Türkiye târihi konusunda çok başarılı ve âdetâ klâsik

36 Kemâl Karpat, *Türk Demokrasi Târihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967. Kitabın İngilizce orijinali için ayrıca bkz. Kemâl Karpat, *Turkish Politics: The Transition to a Multi-Party System*, Princeton University Press, 1959.

37 Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş (1945-1973)*, Altın Kitaplar, İstanbul 1981.

38 Mete Tunçay, "Siyâsal Târih (1950-1960)", *Türkiye Târihi: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, (Yayın Yönetmeni: Sinâ Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s. 177-187.

39 Klaus Kreiser ve Christoph H. Neumann, *Küçük Türkiye Târihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

40 Şerif Demir, "Modern Türkiye'de Siyasal Yaşam ve Demokrasi (1938-2019)", *Modern Türkiye Târihi*, (Editör: Ahmet Şimşek), Pegem Akademi, İstanbul 2019, s. 176-211.

41 Feroz Ahmad, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyâset ve Siyâsî Partiler", *Türkiye Târihi (1839-2010)*, (*Modern Dünyâda Türkiye*), (Cild: 4), (Editör: Reşat Kasaba), (Çeviri: Zuhâl Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 229-274.

42 Hamit Bozarslan, *Türkiye Târihi*, (İmparatorluktan Günümüze), (Çeviren: Işık Ergden), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

43 Carter V. Findley, *Modern Türkiye Târihi (İslâm, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007)*, (Çeviri: Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

bir metin olan Erik Jan Zürcher'in kitabında da, DP iktidârının değişik veçhelerine ancak kısaca dokunulabilmiştir.⁴⁴

Son yıllarda yayınlanan bir doktora tezi de ele alınmayı hak etmektedir: Çağdaş Görücü'nün *Demokrat Parti İktidârında CHP; İdeolojik ve Örgütsel Arayışları 1950-1960*⁴⁵ adlı araştırması, DP iktidârında CHP'nin muhalefetini ele almakta ve bu meyanda zaman zaman DP iktidârını da gözden geçirmektedir. Her ne kadar kitabın yarısı, 1950 öncesi döneme ayrılmış ve alışlageldik anlatımların tekrârından ibâretse de; ikinci yarısında partinin teşkilât yapısında olsun, ideolojik yapısında olsun geçirmiş olduğu değişime rastlamak mümkündür.

Yine aynı sıralarda Hakkı Uyar'ın da *Demokrat Parti İktidârında CHP (1950-1960)* isimli kitabı⁴⁶ yayımlandı. Uyar'ın kitabı, esas olarak CHP'nin muhalefetine odaklanmış olduğundan; parti târihine yöneliktir. Diğer yandan, DP iktidârının attığı adımlar karşısında CHP'nin tepkisine değinilmiştir.

Şerif Demir'in kitabı⁴⁷ ise, bu kitapta ele aldığım dört yıllık iktidar dönemine fazla yer vermemiştir. Ayrıca, dönemin kronolojik bir anlatımı yerine, tematik ve bunun sonucunda da oldukça karmaşık bir yöntem tercih edilmiştir. Konuları birbirine bağlamak bu bakımdan güçleşmiştir.

M. Serhan Yücel'in kitabı⁴⁸, daha ziyâde tasvirî bir anlatımdan ibârettir. Ele aldığım iktidar devrine hayli kısa yer ayırmasının yanında; ortaya koyduğu bilgiler, büyük ölçüde her yerde bulunabilecek şeylerdir. Sevilay Özer'in araştırması⁴⁹ fazlasıyla spesifiktir; ayrıca kitabının ancak ikinci yarısında DP iktidârını ele alma fırsatı bulabilmiştir.

Mustafa Albayrak'ın kitabına⁵⁰ gelince; yazarın DP iktidârına ilişkin yazdıkları daha geniş bir araştırmaya dayanmaktadır. Özellikle de DP Meclis Grubu tutanaklarından yararlanması takdire şâyândır. Bu araştırmadan önce bu kaynaktan yararlanılıp yararlanılmamış olduğunu ise, saptayamadım. Kitap, yalnızca siyâsî târihe değil de, ekonomik, sosyal, kültürel, dış politika gibi alanlara da yer verdiği için göz doyurucudur. Bu alanda son yıllarda yapılmış en geniş kapsamlı yayındır.

44 Erik Jan. Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Târîhi*, (Çeviren: Yâsemin Saner), İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

45 Çağdaş Görücü, *Demokrat Parti İktidârında CHP; İdeolojik ve Örgütsel Arayışları 1950-1960*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2019.

46 Hakkı Uyar, *Demokrat Parti İktidârında CHP (1950-1960)*, Doğan Kitap, İstanbul 2017.

47 Şerif Demir, *Türk Siyâsî Târîhinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul 2010.

48 M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul 2001.

49 Sevilay Özer, *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, Berikan Yayınevi, İstanbul 2013.

50 Mustafa Albayrak, *Türk Siyâsî Târîhinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, İstanbul 2004.

Çok yakın bir târihte yayınlanmış olan Işıl Tuna'nın kitabı⁵¹ da, DP-CHP 'kavgası'na ayrılmıştır. Tıpkı Albayrak'ın kitabındaki gibi yine DP Meclis Grubu tutanaklarından⁵² ve dönemin basınından oldukça yararlanılmıştır. Tuna'nın kitabı, ele aldığım iktidar devrine az yer vermiş olmakla birlikte, 'dönemin rûhu'nu aksettirmeyi de başarmış sayılır.

Kanımcı bu alanda yazılmış en başarılı kitap,⁵³ Tanel Demirel'e âiddir. Öncelikle bu çalışma, yalnızca bir siyâsi târih yazımının çok ötesindedir. Aksine, dönemin siyâsal analizine ayrılmıştır. Saptamalar ve değerlendirmeler içermekte ve bunları da, son derece dengeli bir şekilde yapmaktadır. Siyâsal bilimin pek çok yönünden yararlanarak; esas olarak Türkiye'nin demokratikleşme sorununu ana perspektifine almıştır. Neden-sonuç ilişkileri kurmaya çalışmakta ve bunu büyük ölçüde başarmaktadır da... Bu araştırma, aradan geçen kırk yıldan sonra, Eroğul'un DP kitabına bir yanıt niteliği taşımaktadır da denilebilir. Her ne kadar böyle bir amacı olmasa da...

Şerâfettin Tûran da, çok yakın bir zaman önce yayınlanan *İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*⁵⁴ kitabında, DP iktidârına ve bu sırada CHP'nin muhalefetine pek az yer ayırmayı tercih etmiştir. Kitap 600 sayfa kadardır ve DP iktidârına ancak 65 sayfa ayrılmıştır. Bu da, dönemin ana karakterini tasvir için yeterli sayılamaz elbette...

Yine Şerâfettin Tûran'ın bir seri hâlinde kaleme aldığı eserlerinden biri, DP iktidârına hayli geniş ölçüde yer verdiği bir yaklaşıma sâhiptir. Hattâ kitabımın konusu oluşturan târihsel döneme de, diğerlerine oranla, daha geniş yer ayırmış olmakla birlikte; dönemin daha ziyâde siyâsal gelişmelerini bir hayli CHP bakışıyla ele almaktadır. Bu tasviri çerçevede yazar, DP iktidârını ele alırken, muhalefete değinme fırsatı bulamamıştır.⁵⁵

Yine yirmi yıl kadar önce yayınlanan bir kitap da, Metin Heper'e âiddir: *İsmet İnönü (Yeni Bir Yorum Denemesi)*⁵⁶... Kanımcı bu kitap, İnönü hakkında Millî Şeflik döneminde yazılagelmiş olanların bir tekrârı ile 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yeniden canlandırılan İnönü methiyesinin bir toplamından ibârettir; yoksa *yeni bir yorum denemesi* alt başlığı hayli mübâlâğâlidir!

51 Işıl Tuna, *Türkiye'de İktidar-Muhalefet İlişkileri (1946-1960)*, Libra Yayınları, İstanbul 2018.

52 Burada belirtmem gerekir ki; DP Meclis Grubu tutanaklarından yararlanılmasına ancak son yıllardaki araştırma ve yayınlarda rastlanmaktadır. Oysa, bu belgeler, çok uzun yıllardan beri TBMM Kütüphânesi'nde bulunmaktaydı. DP'yi 'anlamak', biraz da bu tutanaklardan daha çok istifâde etmeyi gerektirirdi. Kanımcı, bu tutanaklar olmadan DP târihinin yazılması pek de mümkün değildir. Bu tutanaklar, bize DP'nin 'esas kimliği'ni ele vermektedir çünkü... Belki de 'hangi DP?' sorusuna verilecek yanıt(lar), bu tutanaklarda bulunmaktadır. Okuyucular, bu kitapta bu tutanakların tamamından yararlandığımı göreceklendir.

53 Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı (Demokrat Parti İktidârı ve 27 Mayıs Darbesi)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2011.

54 Şerâfettin Tûran, *İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınları, Ankara 2000.

55 Şerâfettin Tûran, *Türk Devrim Târîhi: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye*, (4. Kitap/İkinci Bölüm), (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960), Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.

56 Metin Heper, *İsmet İnönü (Yeni bir Yorum Denemesi)*, (Çeviren: Sermet Yalçın), Târih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999. Kitabın kapsamlı bir eleştirisi için ayrıca bkz. Aykut Kansu, "Yeni Bir Yorum Denemesi ve Otoriter Dünyâ Görüşü", *Birikim*, Sayı: 127, s. 73-89.

Heper'in İnönü'yü âdetâ insan-üstü bir varlık olarak tanımlamaya varan bu kitabı, klâsik CHP'liler tarafından dahi yazılmış olanların çok ötesine ve üstüne çıkmıştır da denilebilir. CHP'nin târihyazımında dahi Heper'inki kadar ileri giden bir eğilim bulunmamaktadır. Toker'in yazdıkları ile bir karşılaştırma, bu gözlemi kolayca kanıtlar. Heper'e göre, İnönü'nün eleştirilebilecek hiçbir yönü ve vasfı yoktur kısacası... Mükemmeldi ve muhteşemdi! Kitabının önsözünde de belirttiği gibi, onu "ilâhlaştırma"ya yönelik çalışmalara sâdece 'üstün' bir örnek olarak gösterilebilir!

Diğer yandan; Heper'in değerlendirmeleri, son derece öznel ve kişiseldir. Üstelik olgularla da bağdaşmamaktadır. O kadar ki, Heper, olguları bir yana bırakmış; sâdece İnönü'nün konuşmalarına yer vermiş gibidir. Bu anlamda, İnönü'yü bu kitapta bizzat İnönü anlatmaktadır da denilebilir! Heper'in kitabı, bir târih çalışmasına dayanmaz; siyâsal bilim alanında da yeri yoktur.

Heper'in İnönü'de bir "devlet adamı" bulması ve onun bütün portresini bu açıdan çizmesi karşısında da ihtiyatlı bulunmak gerekir. Çünkü, onda "devlet adamı" sıfatı, öyle herkes için kullanılan bir kelime değildir. Yâni, iktidardaki herkes, "devlet adamı" sayılamaz. Bu bakımdan yapılan ayırımın temelinde; iki karşıt kutup vardır: Bir yanda "devlet adamı" ya da "adamları" vardır; diğer yönde ise, yalnızca 'basit' "politikacılar"...

Peki, "devlet adamı" kimdir sorusuna Heper nasıl yanıt vermektedir? Heper'e göre, ancak "devlet"ten gelenler, her zaman olmamakla birlikte, bâzen "devlet adamı" olabilirler. "Devlet"ten olmayanların bu pâyeye ulaşmalarına ise, neredeyse hiç imkân yoktur! İnönü'nün en büyük "eksikliği" de zâten budur: "Politikacı" değildir! Böylece Heper'in dünyasında "devlet", "devlet adamı" kavramlarının en üstte yer aldığı; "politika" ve "politikacı" tâbirlerinin ise, bir anlamda Dante'nin cehennem tablosunda en aşağı kısmında bulunduğu hükmetmemek için hiçbir neden bulunmamaktadır.

Bu bakımdan Heper, dünyâ görüşü itibâriyle, "politika"ya karşıdır. Onun gözünde "politika", basit, gündelik, süfli bir uğraştır. Elbette, bununla uğraşanlar da, benzer vasıftaki "politikacılar"dır olsa olsa... Aslında Heper, bu kitabında bizlere Plâtonik bir dünyânın en güzel örneğini sunmaktadır. Bu dünyâyı ideal yapan tek şey, "filozof kral"lardır ona göre... Ve İnönü de, bir "filozof kral"dır ona göre... Heper açısından Türkiye'nin "filozof kralı" da İnönü'dür! O, bir "yalnız adam"dır ve yaşadığı sürece de, sonrasında da pek anlayamamıştır-hattâ en yakınları tarafından dahi! Heper'in çizdiği İnönü portresi, İnönü taraftarları açısından İnönü hakkındaki literatürün muhtemelen zirvesidir. Bundan ötesi yazılamaz gibidir. Onun hakkında daha övücü bir metin yaratmak için hayli yaratıcılık gerekecektir bundan sonra...

Heper, olgularla değil de, 'kavramlar'la meşgûldür. Onun yöntemi; İnönü'yü anlamak ve açıklamak için yine bizzat İnönü'ye başvurmaktan ibârettir. Bunun dışında önemli bir kaynağı ya da yaklaşımı değerli bulmaması, onu kaynak kullanımında da hayli

sınırlamıştır. Sâdece İnönü'yü övücü nitelikte kaynakların, üstelik de hayli seçici kısımlarının kullanılmış olması, literatürü yakından tanıyanlar açısından dikkate değerdir.

Heper'in kullandığı yöntemin bir başka dikkat çekici yönü daha vardır; o da, İnönü'nün değişik târihlerde yaptığı konuşmaları, bağlamına hiç dikkat etmeden, hattâ bağlamından tamâmen kopararak ve belirli bir târihsel analize tâbi tutmaksızın, siyâsî konjonktürü hiç kaale almadan, âdetâ seçmeci ve öznel bir şekilde toplayarak, kitabının değişik yerlerine serpiştirmiş olmasıdır. Neticede; bu kitap, İnönü hakkındaki târihyazımının öznel ve taraflı bir şâhikası olarak da okunabilir.

Heper'in kitabının DP iktidârına ayrılmış olan bölümü de sâdece on beş sayfa kadardır ki, bu, hayli şaşkıncıdır. Çünkü, İnönü'nün hayâtının bu on yıllık önemli dönemi âdetâ gözden kaçırılmıştır.

Belki de hayli ilginç olan nokta, dönemin daha ziyâde anılardan öğreniliyor olmasıdır. Bu vesileyle döneme ilişkin anılara ve günlüklere de göz atmalıyız...

Dönemin birinci el tanığı Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın anıları,⁵⁷ sâde ve ayrıntıya inmez bir görünümde. DP'nin muhalefet yılları, anıların yarısından fazlasını oluşturken, iktidar yılları gölgede kalmış izlenimini vermektedir. Bayar'ın anılarının Yassıada mahkemesinin ve idamların gölgesinde şekillendiğini de söyleyebiliriz sanırım... Yassıada'da Cumhurbaşkanı ile Başbakanın yakın olamadıkları hissedilmiş ve görülmüştü. DP'nin dramatik sonu ve ardından gelen idamlar da, Bayar açısından Menderes'e karşı olan açıklamalarını şekillendirmiş olmalıdır.

Gerçekte Menderes hakkındaki görüşlerini mi kaleme almıştır; yoksa 27 Mayıs sonrasında ortaya çıkan siyâsî travmanın kaçınılmaz şekilde yol açtığı Menderes öyküsüne mi sâhip çıkmaya çalışmıştır sorusuna yanıt vermek güçtür. Yassıada'da olsun, daha sonraları olsun, DP'nin siyâsî mirâsına tamâmen sâhip çıkmak ve sorumluluğu üzerine almak, Bayar açısından muhtemelen bir onur meselesiydi. Bu açıdan Başbakanına da kayıtsız şartsız sâhip çıkmalıydı zâten... Anıları bu perspektiften okunursa, kanımca daha sağlıklı bir sonuç verecektir.

Ayrıca, Bayar'ın anılarının başlığında "Başvekilim" tâbirini tercih etmesi de, üzerinde durulmasını gerektiren bir husustur. Bununla kendisinin Cumhurbaşkanı ve Menderes'in de 'kendisi'nin Başbakanı olduğunu mu anlatmak istemektedir sorusuna, benim yanıtlım, 'evet, kesin olarak öyledir'den ibârettir! Buradan şu sonucu çıkarıyorum: Bayar, son tahlilde, Başbakan Menderes'in bir üstünde bulunduğunu söylemek ve yazmak ihtiyâcını hissetmiştir yine de!

57 *Celâl Bayar Anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes*, (Derleyen: İsmet Bozdağ), Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1986.

Buna karşılık, Rıfki Sâlim Burçak'ın anıları,⁵⁸ çok daha geniş kapsamlı olup, çok yönlüdür de... Yalnızca geçmişin bir anlatımı değildir; yer yer saptamalar ve analizler de içerir. Bu bakımdan Samet Ağaoğlu'nunkilerle kıyas kabûl eden anılardır.

Ahmet Hamdi Başar'ın anılarına gelince... Başar hakkında ileride uzun uzun yazacağım... Ama öncelikle belirtmem gerekir ki; Başar, çok yazmıştır ve genellikle tekrâra düşen bir yazardır. Pek çok yazısında aynı konular benzer şekilde kaleme alınmıştır. Neredeyse hep aynı konulardan aynı şekilde söz etmektedir. Fazlasıyla kişisel, hattâ egosantriktir!

Başar için siyâset dünyâsı lekelidir ve karanlıktır; ama kendisini bu dünyâdan da alamaz! Yazdıklarında kimsede olmayan özgün görüşlerinin iktidar mensuplarınca bir türlü kabûl görmemesinin âdetâ trajik öyküsü anlatılmaktadır. Bu bakımdan yazdıkları, kendi deyimiyle “yaşadığımız devrin iç yüzü” olmaktan çok, kendi görüşlerinin ve başına gelenlerin basit bir anlatımından ibârettir. Anlattıklarının ne ölçüde gerçekçi olduğu da, ayrıca tartışmaya açık ve muhtaçtır da... Kendisini fazlasıyla ön plâna çıkararak bu anlatım tarzı, onun pek çok konuda mübâlâğâl bir yaklaşımı olduğu yönünde izlenim doğurmaktadır. Ama en azından ayrıntılı yazması takdir edilmelidir.

Millet Partisi (MP)'nin kurucularından Ahmet Tahtakılıç'ın kitabında ise, döneme ilişkin yalnızca dört sayfa bulunmaktadır ve âdetâ MP'nin resmî tezlerinin basit bir tekrârından ibârettir. Tahtakılıç, döneme ilişkin kişisel tek bir cümle dahi yazmamıştır.⁵⁹

Önemli sayılabilecek bir anı kitabı da, hiç kuşkusuz, Mükerrerem Sarol'unkidir.⁶⁰ Yine de Samet Ağaoğlu ile kıyas edildiğinde, Sarol'un siyâsî analiz ve değerlendirme yönünden eksikliği gözle görülür. Yazdıkları kapsamlı, fakat seçme olaylardan ibârettir. Sarol gibi, Menderes'in genellikle çok yakınında bulunan, DP yönetiminin önde gelen isimlerinden birisinin anılarının çok daha kapsamlı olması beklenirdi doğrusu...

Gazeteci ve politikacı, DP milletvekili de olan Cihat Baban'ın anıları zikre değerlidir. Baban'ın anıları, daha ziyâde Samet Ağaoğlu'nunkileri andırır. Hattâ bir miktar *Babamın Arkadaşları*⁶¹ ve *Âşinâ Yüzler*⁶² tarzını... Baban'ın yazdıkları da, 27 Mayıs'ın gölgeli yıllarına rastlar. Kitabının 1970 yılında yayınlanması ve tanıtım yazısında yazımının üç yıl sürdüğünün belirtilmesi karşısında, 1960'lı yılların ikinci yarısında kaleme alındığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Yâni Baban, DP'ye 27 Mayıs sonrasında bakmaktadır.

Elbette, kendisinin 1946, 1950 ve 1954 yıllarında DP milletvekili seçildiğini bir an için hatırlarsak; onun anılarında DP'ye de, Menderes'e de, Bayar'a da, Köprülü'ye de pek yakınlık duymamasını yadırgayabiliriz. Ne de olsa, 1950'li yılların ikinci yarısının

58 Rıfki Sâlim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Ankara, 1998 ve Rıfki Sâlim Burçak, *Yassıada ve Öncesi*, Ankara 1976.

59 Ahmet Tahtakılıç, *Dönüşü Olmayan Yol*, Akademi Matbaası, Ankara 1989.

60 Sarol, *age*, (Cild: 1).

61 Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.

62 Samet Ağaoğlu, *Âşinâ Yüzler*, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1965.

başlarında DP'den ayrılmıştır. İstifâsı, 31 Ekim 1956 târihini taşımaktadır. Bayar'a da iletildiği istifâ mektubu, sâdece Menderes'i suçlamaktadır. Önce Hürriyet Partisi'ne ve daha sonra da bu partiyle birlikte CHP'ye geçecektir. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra kurulan hükûmette de bakan olması, onun geride bıraktığı satırların istikâmetini kesin olarak tâyin etmiş olmalıdır!

Neticede; *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)* kitabı⁶³, dönemin sonraki 'kavgaları'nın ışığında okunduğunda, hayli yararlı bir kaynaktır. Nitekim, Nihat Erim, 1948 yılında günlüğüne onun için şöyle yazmıştır: "Cihat [Baban], siyâsî hayâta girdiğinden beri bir noktada sâbit: CHP'ye ve İnönü'ye düşmanlık..."⁶⁴ Ama politikada da köprü'nün altından çok su akmıştı denilebilir!

Baban'ın anıları, DP'den uzaklaşmasından çok sonra kaleme alındığından, bunun izlerini üzerinde taşır. Baban, DP liderlerine karşı hayli sert eleştirilerde bulunur. Bu eleştirilerini hangi târihten itibaren dile getirdiğini ise, pek söz konusu etmemektedir. Bu açıdan onun anıları da, tıpkı önce DP içinde bulunan, fakat daha sonraki dönemlerde ondan kopan gazeteci ve politikacıların ortak bir noktasında buluşur: DP ile olası irtibatlarını gözden uzak tutma çabası...

Refik Koraltan'ın anıları, çok büyük ölçüde 1950 öncesine âiddir ve iktidar yıllarına dâir pek az şey anlatmıştır.⁶⁵

En iyisi gazetecilerin anılarıyla devâm edelim... Yıllar önce Cüneyt Arcayürek'in yazdıkları⁶⁶ olsun, ondan önce yayınlanmış olan Emin Karakuş'un anıları⁶⁷ olsun, siyâsî târihimiz açısından -bâzı basın dedikodularının dışında- önemli sayılabacak bir katkı sayılamaz elbette... Karakuş'un anıları, daha ziyâde Meclis tutanaklarının düzensiz ve gelişigüzel aktarımından ibârettir. Yine Halil İmre'nin anıları⁶⁸ da, dönemi içinde yaşamış bir milletvekili açısından, suya tirittir ancak... Yine bir gazeteci olan Tekin Erer'in anıları⁶⁹ da, yine dönemin Meclis görüşmeleri ile DP ile CHP'nin liderlerinin miting konuşmalarından ibâret kalmıştır maalesef...

Hem gazeteci hem de DP milletvekili olan Nâdir Nâdi'nin anılarına gelince; bu anılar, özellikle Nâdi'nin DP milletvekili olarak DP iktidârının içinde yer almasının yarattığı 'siyâsal sakıncaları' ortadan kaldırmaya mâtuf olarak hazırlanmış gibidir. Nâdi, bir bakıma 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından kendisini savunmaktadır bu anılarda... Nâdi, pek çok kişisel anısına temâs ederken, hepsinde de DP yöneticilerine karşı olum-

63 Cihat Baban, *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

64 Nihat Erim, *Günlükler (1925-1979)*, (Cild: 1), (Yayına Hazırlayan: Ahmet Demirel), YKY, İstanbul 2001, s. 284.

65 Refik Koraltan, *Tek-Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilâli'ne Demokratlar (DP'nin Kurucusu Anlatıyor)*, (Yayına Hazırlayan: Kâmil Maman), Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

66 Cüneyt Arcayürek, *Yeni İktidar Yeni Dönem (1950-1954)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1983.

67 Emin Karakuş, *40 Yıllık Gazeteci Gözü İle İşte Ankara*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1977.

68 Halil İmre, *Bir Ömür Üç Kitap*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1976.

69 Tekir Erer, *On Yılın Mücâdelesini*, Ticâret Postası Matbaası, İstanbul.

suz duygu ve düşüncelerini yazmaktadır sâdece... Bütün bunlara rağmen nasıl olup da, DP iktidârının ilk yedi yılında milletvekili olarak aynı sorumluluğu taşıdığını ise, okuyucularına açıklamak gereğini duymamıştır.

Nâdir Nâdi'nin anıları, bizzat kendisi de DP milletvekili olduğu hâlde, yeterli açıklıktan hayli yoksundur. Meselâ, 1950 milletvekili genel seçimi öncesinde milletvekilliği adaylığı önerisine ilişkin sâdece iki sayfa kadar yazmayı yeterli görmüştür. Öneri, yine bir başka gazeteci ve DP milletvekili adayı Cihat Baban'dan gelmişti. Nâdi, önerinin kesin târihini yazmamıştır; ama öneriden sonra "haftalar"ca düşündüğünü yazdığına bakılırsa, seçimlere hayli zaman kalmışken bu öneriyle karşılaşmış olduğu açıktır. Adaylık konusunda geçirdiği tereddüdün nedenlerini de pek yazmamıştır. Önerinin neden "rahatı"nı kaçırdığı, "iç denge"sini bozduğu belirsiz kalmaktadır. "Çelişik gerekçeler" in kendisini adaylığa doğru "ittigi"ni yazarken, "bocaladığı ruh hâli"nden de söz etmektedir. Ancak olumlu kararı konusunda "objektif" olamayacağı gerekçesiyle, onu "adaylığa zorlayan nedenlerin tümü"nü yazamadığını açıklamaktadır. Önerinin bir kez de bizzat Celâl Bayar'dan gelmesi, kesin karar vermesine yol açacaktır. Çünkü, "onun yapacağı teklifi" reddetmesi mümkün değildir.⁷⁰

Önemli bir gazeteci ve politikacı olan Altan Öymen'in son yıllarda yayınlanan anıları da ele alınmayı gerektirir. Öymen'in anıları, anı kısmı azınlıkta kalan, daha ziyâde geçmişin pek çok yönünün siyâsî, sosyal, kültürel, ekonomik yönden olsun, magazin, edebiyat, sanat yönünden olsun gözden geçirilmesinden ibârettir. Bu bakımdan iktidar-muhalefet çekişmesini en çok *Ulus* gazetesinin penceresinden nakletmesi ve CHP'nin içini bir miktar aralaması bakımından kayda değerdir. Anılarının ilerleyen bölümleri, pek çok başkaca anı kitabında da rastlanacak şekilde, Meclis görüşmelerinin özetinden ibâret kalmaktadır.⁷¹

Görüldüğü gibi; pek çok gazetecinin döneme ilişkin anıları söz konusu olmakla birlikte, pek azı gerçekten de zikre değer ölçüdedir.

Ciheti askeriyenin içinden yazılmış bir anı kitabı da daha dolgun sayılamaz. Bekir Tünay, anılarında, her ne kadar DP iktidârının ilk anılarında Genelkurmay istihbârat kısmında görevliyse de, DP hükûmetinin ilk icraatlarından biri olan ordudaki yüksek komuta heyetindeki atamaların perde arkasını yazmakta hayli eksiktir. Tünay, 1950 yılından 1957 yılına kadar görev yapacağı Bağdat'ta ataşemiliter olarak bulunacaktır. Anılarını 27 Mayıs sonrasında kaleme almıştır ve 27 Mayıs darbesinin akabinde Basın-Yayın Genel Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. 1965 milletvekili genel seçiminde de CHP'den Adana milletvekili olacaktır.⁷²

70 Nâdir Nâdi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979, s. 357-358.

71 Altan Öymen, *Öfkeli Yıllar*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

72 Bekir Tünay, *Menderes Devri Anıları*, (Gördüklerim, Bildiklerim, Duyduklarım), Nilüfer Matbaacılık, İstanbul.

Sâdi Koçaş'ın genç bir subay olarak ordu içinden yazdıkları da genel siyâsal atmosferi yakalamaktan uzaktır.⁷³ Bunun bir nedeni de, Koçaş'ın yüzbaşı ve binbaşı olarak DP iktidârının ilk yıllarında yurt dışında bulunmasıdır muhtemelen...

Fakat emekli, üstelik bakanlık da yapmış, DP milletvekili bir askerinin yazdıkları, hiç kuşkusuz dikkate değerdir.

1946 yılı sonrasında kurulan askerî cuntalar arasında önde gelen bir isim olan emekli Korgeneral Fahri Belen,⁷⁴ her ne kadar DP hükûmetinde bakanlık yapmış ve 1957 yılına kadar da DP milletvekili olarak kalmışsa da; 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen ardından, aradan geçen üç aydan sonra yayınladığı bir broşürde, DP iktidârını 27 Mayıs 'rûhu'na uygun olarak eleştirmeyi tercih etmiştir. *Demokrasiden Diktatörlüğe*⁷⁵ adını taşıyan küçük broşüründe Belen, "on senelik siyâsî hayatımıza dâir tenkit ve tahliller" alt başlığını kullanmıştır. Belen'in bu küçük broşürünü 27 Mayıs sonrasında bir tür 'günâh çıkarma' olarak görmek de mümkündür. Bu konuda yalnız da değildir zâten!

Anıların yanında döneme ilişkin gerçekten de çok önemli günlükler bulunmaktadır. Şimdi de bu günlükleri ele alalım...

Elbette, bugün artık elimizde bulunan İsmet İnönü'nün günlükleriyle⁷⁶ başlamak en doğrusu olacaktır. İnönü'nün günlüğü, basit ve kısa tutulmuştur ve hâdiselerin içeriğine ve perde arkasına nâdiren değinir. Anlamlı olması, çok dikkatli bir okumaya tâbidir. Belki de bu günlüğün çok önemli olduğu düşünülebilir; fakat bu, sâdece ilk bakıştadır. İsmet İnönü'nün günlüğü, bize fazla bir şey katmamaktadır maalesef...

Belki daha da ilginç olan husus, İnönü'nün günlüklerinin yanı sıra mektuplarının da kısmen elimizde olmasıdır ve onun oğlu Erdal İnönü ile olan mektuplaşmaları, günlüklerine kıyasla çok daha bilgilendiricidir. İnönü âilesinin ve İsmet İnönü'nün duygu ve düşüncelerine bu mektuplarda daha çok vâkıf olabiliriz.⁷⁷

Fakat aynı şeyi Nihat Erim'in günlüğü⁷⁸ için söyleyemeyiz. Her ne kadar döneme ilişkin kısım hayli az yer tutuyorsa da, günlük, içerik itibâriyle zengindir. Fakat bu zenginlik de, daha ziyâde CHP içindeki 'siyâsete' ilişkindir ve parti içi mücâdelenin boyutuna ışık tutar. 1950-1954 dönemine ilişkin kısımlar ise, bu târihe kadar kaleme alınmış olan günlüğün sâdece altıda biri kadardır ve nisbeten kısadır. Meselâ, 1954 milletvekili genel seçimine kadar, yılın ilk dönemine ilişkin hiçbir kayıt tutulmamıştır!

73 Sâdi Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a*, (Anılar), (Cild: 1), May Yayınevi, İstanbul 1977.

74 Bkz. Cemil Koçak, *Darbeler Târîhi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 37-49.

75 Fahri Belen, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1960.

76 İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, (Cild: 1), (Yayına Hazırlayan: Ahmet Demirel), YKY, İstanbul 2001.

77 *Canım Erdal'ım, Sevgili Babacığım*, (İsmet İnönü-Erdal İnönü Mektuplaşmaları), (Yayına Hazırlayan: Can Dündar), Can Yayınları, İstanbul 2011 ve *Baba İnönü'den Erdal İnönü'ye Mektuplar*, (Yayına Hazırlayan: Sevgi Özel), Bilgi Yayınevi, Ankara 1988.

78 Erim, *age*, (Cild: 1).

Fâik Ahmet Barutçu'nun günlüğü⁷⁹ de, bu döneme ilişkin çok ayrıntılı ve önemli bir kaynaktır. Barutçu'nun yazdıklarıyla Erim'in yazdıklarını da karşılaştırmak mümkündür ki, böylece çarpaz bir okuma imkânı elimize geçer. Barutçu'nun günlüğü de, tıpkı Erim'inki gibi, daha ziyâde CHP içindeki siyâsî anlaşmazlıklara, çatışmalara ve çekememezliklere ilişkindir. Barutçu'nun gözlemleri de analiz için yeterli malzeme sağlamaktadır-tıpkı Erim'inki gibi... Barutçu'nun günlüğünün Erim'inkinden farkı ise, Erim'in günlüğünün kendisiyle dolu olmasına karşılık, Barutçu'nun günlüğünün siyâsî gelişmelere daha çok yer vermesidir. Yine de 1953 ve 1954 yıllarına ayrılan kısımlar hayli azdır.

DP milletvekili Emrullah Nutku'nun günlüğü ise, kanımca döneme âid ve DP içinden gelen en önemli metindir. Hem geniş boyutludur, hem ayrıntılıdır ve hem de zaman zaman saptamalar ve değerlendirmeler içerir. Daha çok Samet Ağaoğlu'nun 1950 öncesine ilişkin günlüğünü⁸⁰ andırmaktadır ve onun kadar değerlidir. Ağaoğlu'nun sesi, diğer kitaplarında⁸¹ 'iktidar'ın içinden duyulurken; Nutku, bize DP içinden 'muhalif' bir sesi duyurmaktadır.⁸²

Bu arada; kaydetmem gerekir ki, döneme ilişkin pek çok kronolojiden yararlanmak mümkündür. Bunları *kaynaklar* kısmında belirttim. Ama yine kanımca Gotthard Jaeschke'nin kronolojisinde,⁸³ diğer hiçbir kronolojide bulunmayan hayli değerli bilgiler vardır.

Yukarıda hayli uzun bir literatür taraması yaptım. Ele avuca sığan dönem hakkında yazılmış pek çok yayını elden geçirmeye ve hakkında bir değerlendirmede bulunmaya gayret ettim. Elbette, bu kitabı yazarken sâdece bu yayınlardan istifâde etmedim. *Kaynakça* kısmında da gösterdiğim gibi, döneme ilişkin olabildiğince geniş bir tarama yapmaya çalıştım.

Şimdi de târihyazımında DP iktidârı dönemine yönelik çok daha kapsamlı bir değerlendirme yapmaya çalışacağım...

79 Fâik Ahmet Barutçu, *Siyâsî Hâtîrâlar*, (Cild: 2), (Yayına Hazırlayan: Mustafa Everdi), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001.

80 Samet Ağaoğlu, *Siyâsî Günlük/Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, (Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak), İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

81 Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru; Ağaoğlu, Babamın Arkadaşları ve Ağaoğlu, Âşinâ Yüzler*.

82 Emrullah Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1979.

83 Gotthard Jaeschke, *Die Türkei in den Jahren 1943-1951*, (Geschichtskalender mit namen und sachregister), Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1955 ve Gotthard Jaeschke, *Die Türkei in den Jahren 1952-1961*, (Geschichtskalender mit namen und sachregister), Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1965.

DP iktidârı dönemine ilişkin CHP gözüyle yazılan bütün metinlerin ortak bir noktası vardır. O da, DP târihini bir ‘doğuş, yükseliş ve çöküş dönemi’ olarak ele almalarıdır. Târihyazımında görülen bu ortak nokta, 1950-1960 dönemini ‘kaçınılmaz bir siyâsî âkıbet’in târihi olarak resmetmektedir. Elbette, daha önceki bir araştırmam⁸⁴ vesilesiyle de vurgulamaya çalıştığım gibi, bu, teleolojik bir açıklama şeklidir ve doğru bir yaklaşım da sayılamaz. Bu yaklaşım, DP’nin bütün târihini ‘kaçınılmaz bir son’a doğru gidiş olarak yorumlar ve bütün olguları, bu ‘kaçınılmazlık’ duygusu içinde kurgular. Bu anlatım, DP’nin ‘alın yazısı’ tarzına dönüşmüştür âdetâ...

Nitekim, 1945-1950 dönemine yönelik târihyazımı da, aynı eğilimi büyük ölçüde taşımıştır. Bu eğilim de, dönemin sonuna bakarak, bir ‘mutlu son’ târihi yazmaya yöneliktir genellikle⁸⁵... Oysa, tıpkı o dönemde olduğu gibi, bu dönemde de “son”un ne olacağı bilinmiyordu ve bunu kimse de bilemezdi!

Ben bu seride ‘acı son’la bitecek şekilde kurgulanmış târihyazımına karşı çıkacağım... Böylece, bir kez daha “deterministik” tarih yaklaşımına katılmadığım da ortaya çıkacaktır!

Eğer tek bir cümleyle özetlemek gerekirse; DP de, iktidar yıllarında yaptıkları, yapmadıkları ve yapamadıklarıyla; söyledikleri, söylemedikleri ve söyleyemedikleri ile, bütün benzerleri gibidir. Ayrıca, DP’nin hiçbir seçimde ‘çöküş’ yaşamaması karşısında, 27 Mayıs 1960 darbesi olmasaydı, bu metinlerin ortak özelliği olan ‘çöküş’ teorisi, ne ölçüde desteklenebilecekti sorusuna yanıt verilmelidir öncelikle... ‘Çöküş’ teorisi, CHP gözüyle DP târihyazımının ortak özelliği ve bir bakıma ana zaafidir. Başından itibaren ‘kaçınılmaz son’a doğru gidişin bir târihi olarak kaleme alındığı ölçüde, DP târihinin gerçekçi bir şekilde analizine imkân olmadığı kanısındayım...

DP târihinin iktidar yıllarına âid olan kısmı, neredeyse tamâmen 27 Mayıs’ın yol açmış olduğu târihyazımı ile şekillendi. Böylece, CHP gözüyle yazılan bütün metinler, DP’yi daha iktidârının ilk gününden itibaren attığı adımlarla basamak basamak ‘diktatörlüğe gidiş’ olarak yansıttı. DP’nin bütün icraatı, bu sürecin yeni bir merhalesi olarak görüldü. Elbette, bu târihyazımı, 1950 sonrasının CHP muhalefetinin DP iktidârını nasıl gördüğünü de açığa çıkarmaktadır.

Aslında DP iktidârını ele alan bütün CHP yanlısı yayınlar, 1950 sonrasının CHP’nin resmî tezlerini yeniden üretmenin dışında bir katkıda bulunmak ihtiyâcını dahi hissetmemişlerdir! Bu alandaki bütün metinlerin bu bakımdan birbirinin tekrarı olmasının ana nedeni de budur işte... Bu çerçevede; 27 Mayıs’ın DP iktidârı anlatısı da, aynı dönünün bir yansıması olarak kalmıştır. Bütün bu metinlerin ortak yönü de, CHP’nin “resmî târihi” olmasıdır!

84 Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*.

85 Cemil Koçak, *İkinci Parti, İktidar ve Demokratlar, Rejim Krizi, Dönüşüm, Uzlaşma, CHP İktidârının Sonu*.